Handreiking bij het stellen van behandeldoelen Preventieve Dyslexiezorg

Bij de uitvoering van het *PD-leerlingentraject* is het van belang zowel globale doelen te stellen voor het hele traject als tussendoelen waarlangs deze bereikt worden. Daarbij is optimale afstemming op de begeleidingsbehoeften van de leerling een leidend principe. Er dienen keuzes gemaakt te worden aan welke doelen gedurende de periode van een half jaar wordt gewerkt. Wordt zowel aan technisch lezen én spellen gewerkt, of wordt een vaardigheid centraal gesteld? Hoe wordt gewerkt aan andere doelen met betrekking tot attitude, beleving, leesbevordering en leesmotivatie? Ook dient bij de keuze van de doelen aandacht te zijn voor afstemming op specifieke leerlingkenmerken zoals comorbiditeit, hoogbegaafdheid, meer- of anderstaligheid of emotionele problematiek.

In deel 3 van dit boek is in verschillende hoofdstukken aandacht besteed aan de kennis en vaardigheden die voor het stellen van doelen van belang zijn. In deze handreiking worden de richtlijnen en principes voor praktisch gebruik in het kader van de PD-methodiek toegelicht en van enkele voorbeelden voorzien.

Doelen voor het PD-leerlingentraject

Leerlingen die deelnemen aan het *PD-leerlingentraject* verkeren in de voorbereidende, aanvankelijke en deels voortgezette fase van het leren lezen en spellen. Deze jonge kinderen ervaren naast bepaalde moeilijkheden met betrekking tot lezen en spellen in veel gevallen ook andere (al dan niet bewuste) gevoelens van onvermogen en teleurstelling. Ze staan op gespannen voet met het leuk vinden van lees- en schrijfactiviteiten en niet zelden vertonen ze al vermijdingsgedrag.

Het preventieve behandelingstraject richt zich op al deze aspecten, hetgeen betekent dat er ook voor al deze aspecten doelstellingen geformuleerd moeten worden. Daarbij is afstemming op déze leerling in déze context altijd leidend. De keuze van doelen is mede afhankelijk van de verkennende behandelanalyse (VBA) en de voorspelde reacties (VR) die er in het voortraject zijn gedaan. Ook voor de doelen geldt, dat er sprake is van een dynamisch proces, waarbij de verschillende soorten doelen met elkaar interacteren.

De volgende uitwerking van doelen is voor de specifieke taakgerichte doelen voor lezen en spellen gebaseerd op de opbouw van behandelingen (Ruijssenaars, 2001/2019), aangevuld met inzichten omtrent andere doelen die tevens in de PD-methodiek worden geïncorporeerd.

Binnen de PD-methodiek worden doelen opgesteld door de behandelaar en de onderwijsprofessionals tezamen, in nauwe afstemming met de ouders en de leerling (voor zover dit mogelijk is bij deze jonge kinderen).

Globale doelen voor PD-leerlingentraject

Globale doelen voor lezen en spellen

1. Globale doel voor lezen: directe (geautomatiseerde), vlotte en foutloze woordidentificatie en toepassing daarvan bij het lezen van zinnen en korte teksten
2. Globale doel voor spellen: directe (geautomatiseerde), vlotte en foutloze woordspelling en toepassing daarvan bij het schrijven (correct spellen) van zinnen en korte teksten

Globale doelen voor andere aspecten die deel uitmaken van het PD-leerlingentraject

3. Globale doel voor attitude en beleving: begrip en acceptatie van eigen problemen en het adequaat kunnen hanteren daarvan, teneinde zo weinig mogelijk beperkt te worden in de te bereiken doelen voor lezen en spellen (1 & 2)
4. Globale doel voor leesbevordering en leesmotivatie: inzicht in de eigen leesgewoonten, de waarde die lezen heeft (leesplezier, kennis van de wereld), teneinde via zelfregulatie het eigen lezen te bevorderen en daarmee het bereiken van de doelen voor lezen en spellen (1 &2) te vergroten
5. Globale doel samenhangend met (vermoede) comorbiditeit (adhd, autisme, dyscalculie, TOS) of andere specifieke leerlingkenmerken (hoogbegaafdheid, meer- of anderstaligheid, emotionele problemen): dusdanig kunnen omgaan met deze specifieke, eigen kenmerken, dat de doelen voor lezen en spellen (1 & 2) zo optimaal mogelijk bereikt worden

Tussendoelen voor het PD-leerlingentraject

Op basis van deze globale doelen worden tussendoelen (per periode, per sessie) opgesteld. De tussendoelen worden geformuleerd in termen van concreet waarneembaar gedrag, dat in een bepaald tijd bereikt kan worden. Ze geven aan wat er is veranderd in het gedrag, de houding of de kennis van de leerling.

In het volgende worden eerst richtlijnen gegeven die voor het opstellen van tussendoelen voor de verschillende onderdelen van het *PD-leerlingentraject* van belang zijn. Daarna worden concrete voorbeelden van tussendoelen gegeven, zoals deze in het *PD-leerlingentraject* gesteld zouden kunnen worden.

Richtlijnen voor het stellen van tussendoelen

Tussendoelen voor lezen en spellen

Voor het specificeren van de tussendoelen voor lezen en spellen gelden de volgende richtlijnen (Ruijssenaars, 2001/2019):

- Stel vast om welke leerinhouden (wel of niet taakspecifiek) en welke type kennis (declaratief-procedureel-metacognitief) het gaat
- Stel de huidige geobserveerde kwaliteit van de kennis vast
- Bepaal de beoogde kwaliteit en bepaal welke gedragingen worden verwacht
- Kies voor een (1) optimaliserende/herstellende en/of een (2) compenserende aanpak en kies bij (1) voor instructieprincipes (passend bij de beoogde kwaliteit)
- Beslis welk type leerproces aangewezen is (stimulus, respons, gevraagd proces)
- Beslis met welke programma's of materialen wordt gewerkt en wat de gewenste kwaliteit daarvan is
- Ga na welk type feedback gewenst is
- Stel cyclische afstemming op het individu en mogelijke contra-indicaties centraal

Tussendoelen voor attitude en beleving

Voor het specificeren van de tussendoelen voor attitude, beleving, leesbevordering, leesmotivatie gelden de volgende richtlijnen (Brocatus & Vermeersch, 2012):

- Stel vast om welke sociaal-emotionele problemen het gaat bij deze leerling
- Stel de huidige geobserveerde last, veerkracht en copingstijl vast
- Bepaal de beoogde kwaliteit van de te bereiken veerkracht en welke gedragingen worden verwacht
- Kies voor een aanpak: (1) gericht op bewustwording en begrip, (2) gericht op versterken van competentiegevoel en zelfvertrouwen, (3) gericht op leren aanvaarden van en omgaan met problemen (coping)
- Beslis welk type leerproces aangewezen is om attitude en beleving te bevorderen: onderkennen, begrijpen, aanvaarden, transformeren (eigen actieve medewerking)
- Beslis met welke programma's of materialen wordt gewerkt en wat de gewenste kwaliteit daarvan is
- Ga na welk type feedback gewenst is
- Stel cyclische afstemming op het individu en mogelijke contra-indicaties centraal

Tussendoelen voor leesbevordering en leesmotivatie

Voor het specificeren van de tussendoelen voor leesbevordering, leesmotivatie gelden de volgende richtlijnen (Van Steensel, e.a., 2016)

- Breng de interesses/onderwerpen waarin de leerling is geïnteresseerd en de eigen leesgewoonten samen met de leerling in kaart
- Stel de huidige geobserveerde kwaliteit van de leesmotivatie vast
- Bepaal de beoogde kwaliteit en bepaal welke gedragingen worden verwacht
- Kies voor een passende aanpak: (1) inzichtgevende aanpak (waarom is lezen belangrijk) (2) leesinstructie met beheersingsdoelen (hoe beter je kunt lezen, hoe succesvoller je bent) (3) bieden van autonomie (4) sociale motivatie (5) stimuleren van zelfregulatie
- Beslis welk type leerproces aangewezen is om leesmotivatie te bevorderen: imiteren, onderkennen, analyseren, transformeren (bewust toepassen)
- Beslis met welke programma's of materialen wordt gewerkt en wat de gewenste kwaliteit daarvan is
- Ga na of er voldoende boek- en leesaanbod voorhanden is
- Ga na welk type feedback gewenst is
- Stel cyclische afstemming op het individu en mogelijke contra-indicaties centraal

Tussendoelen voor afstemming op andere problematiek of specifieke leerlingkenmerken

Voor het specificeren van de tussendoelen voor het afstemmen op andere problematiek en leerlingkenmerken, gelden de volgende richtlijnen (verschillende auteurs zie deel 3, hoofdstuk 8):

- Stel vast om welke (vermoede) co-morbide of andere leerlingkenmerken het gaat
- Stel de huidige geobserveerde kenmerken en gedragingen vast die daaraan toegeschreven kunnen worden
- Bepaal de beoogde kwaliteit van de te bereiken aanpassingen en welke gedragingen worden verwacht
- Kies voor een aanpak: (1) gericht op bewustwording en begrip, (2) gericht op het inzetten van kwaliteiten samenhangend met de andere kenmerken, (3) versterken van competentiegevoel en zelfvertrouwen, (4) gericht op het adequaat leren omgaan met de andere kenmerken (coping) in relatie tot het beter leren lezen en spellen
- Beslis welk type leerproces aangewezen is om gevolgen van andere problemen zo goed mogelijk te managen tijdens de preventieve lees- en spellinghandeling: onderkennen, begrijpen (expliciete uitleg), aanvaarden, transformeren (eigen actieve medewerking in het 'controleren' en integreren van de andere kenmerken en problematiek)
- Beslis welke specifieke aanpassingen er worden gemaakt in de preventieve lees- en spellingbehandeling om tegemoet te komen aan de andere kenmerken/problemen en wat de gewenste kwaliteit van deze aanpassingen is
- Ga na welk type feedback gewenst is
- Stel cyclische afstemming op het individu en mogelijke contra-indicaties centraal

Doelen en activiteiten

De **doelen** binnen het *PD-leerlingentraject* zijn gericht op hetgeen wordt nagestreefd met instructie en aanbod op het niveau van leerinhoud en gedrag. Zorg ervoor dat in een doel concreet waarneembare elementen zitten die binnen een bepaalde tijd bereikt kunnen worden. Ze geven aan wat er is veranderd in het gedrag, de houding of de kennis van de leerling. Voorbeeld: de leerlingen leren de letter ‘s’ herkennen in een tekst of kaart met letters en kunnen de letter ‘s’ aanwijzen en benoemen.

Belangrijk is doelen niet te verwarren met **activiteiten**, waarbij het accent ligt op de *vorm* waarin de instructie of het aanbod plaatsvindt, afgestemd op de zone van naaste ontwikkeling en de kenmerken en begeleidingsbehoeften van de leerling. Activiteiten moeten betekenisvol zijn en gericht op het leerdoel. Voorbeeld: de leerlingen bekijken een plaatje van de letter ‘s’, ze maken de letter ‘s’ na met klei, en omcirkelen de letter ‘s’ op een blaadje met verschillende letters.

Bron: Stichting Leerplanontwikkeling (SLO): Het jonge kind (doelen).

Voorbeelden van tussendoelen op basis van de globale doelen

In het volgende zijn per onderdeel een aantal tussendoelen in waarneembaar gedrag geformuleerd. Ook is aangegeven op welk type kennis de doelen een beroep doen.

Doelen gericht op optimaliseren van technisch lezen

Elementaire leeshandeling

- Leerling kan de volgende letters vlot en foutloos hardop benoemen [*vul in*: letters, tweeklanken, tweetekenklanken, lettergroepen] *(declaratief)*
- Leerling is in staat om monosyllabische woorden te vormen uit klankenreeksen van het type [*vul in*: klankzuivere mkm-woorden, mmkm-woorden, mkkmm-woorden) *(procedureel)*

Accuratesse

- Leerling is in staat om precies te lezen wat er staat [vul in: zonder weglating/toevoeging/vervanging van letters] *(procedureel)*
- Leerling gebruikt uit zichzelf een hulpmiddel [vul in: leesliniaal, aanwijsblad, potlood, vinger] om de leesaccuratesse te bevorderen (*metacognitief*]
- Leerling is in staat met behulp van tutoren met Bouw! te werken, teneinde klanken en woorden accuraat te kunnen lezen (*procedureel*)

Vloeiendheid

- Leerling kan een eenvoudige zin correct vlot en met goede intonatie lezen [*procedureel*]
- Leerling bereidt een tekst die binnen zijn/haar beheersingsniveau ligt, zelfstandig voor en leest de tekst daarna voor 70% vloeiend (*metacognitief, procedureel*)
- Leerling kan met de via Bouw! opgedane leesvaardigheid boekjes op zijn of haar niveau lezen (*procedureel*)

Doelen gericht op optimaliseren spelling

Luisterwoorden en klankzuivere woorddelen

Leerling hoort verschillen en overeenkomsten bij [vul in: lange en korte klinkers (a-aa), tweetekenklanken (eu-ui), stemhebbende en stemloze medeklinkers (s-z, f-v) (*declaratief*)
Leerling kan monosyllabische woorden van het type [*vul in*: mk, mkm, mmkm] foutloos en vlot spellen (*procedureel*)

Regelwoorden

- Leerling kan aangeven waarom de verlengingsregel (paard/paarden; hart/harten) moet worden toegepast (*metacognitie*)
- Leerling kan de korte klinkerregel benoemen en toepassen bij [vul in: (gedicteerde) losse woorden, (gedicteerde) zinnen; eenvoudige verhaaltjes] (*declaratief, procedureel*)

Inprentwoord(del)en

- Leerling kent het ei- en au-verhaal (dat bij de methode hoort) en schrijft 80% van de daarin voorkomende woorden goed (*declaratief*)
- Leerling weet welke inprentstrategieën er zijn [vul in: steunzinnen, spellinguitspraak, kaartjesmethode] en weet bij welke woorden hij of zij deze kan inzetten *(procedureel, metacognitief)*

Doelen gericht op compenseren van lees- en spellingproblemen

- Leerling vraagt hulp aan een maatje of aan de leerkracht wanneer hij/zij niet in staat is een tekst goed te lezen of te schrijven (*metacognitief*)
- Leerling vraagt zelf om extra tijd als hij/zij lees- of schrijfwerk niet binnen de gestelde tijd af krijgt (*metacognitief*)
- Leerling kan ICT-hulpmiddelen [vul in: x of y] adequaat inzetten om leestempo en/of leesaccuratesse te verhogen en maakt zelf de keuze wanneer hij/zij het hulpmiddel inzet (*procedureel, metacognitief*)

Doelen gericht op andere aspecten die deel uitmaken van het PD-leerlingentraject

Doelen gericht op leesbevordering en leesmotivatie

- Leerling houdt zelf bij [vul in: paperclipketting (een paperclip per hoofdstuk); leeslogboek] hoeveel gelezen pagina's, hoofdstukken of boeken hij/zij gelezen heeft (*metacognitief*)
- Leerling leest een boek via Daisy (ingesproken) omdat hij/zij het boek dan ook écht uitleest en wijst daarbij in het boek bij (*procedureel, metacognitief*)
- Leerling maakt een overzicht van onderwerpen die hem/haar interesseren (*procedureel*)

Doelen gericht op accepteren en begrijpen

- Leerling kan aan klasgenoten en vriendjes vertellen, waarom hij/zij met Bouw! werkt (*metacognitief*)
- Leerling kan aan de hand van [vul in: een mindmap, tekening, schilderij] duidelijk maken waar hij/zij met de juf en behandelaar aan werkt (*metacognitief*)
- Leerling kan op een schaal van 1-10 aangeven [vul in: hoeveel last hij/zij van de lees- en spellingproblemen heeft; hoe goed/fijn hij/zij de hulp vindt, hoeveel hij/zij zelf bijdraagt aan verbetering; hoe gemotiveerd hij/zij is om eraan te werken], uitleggen wat er in het gegeven cijfer zit en wat er moet gebeuren (de volgende stap) om het cijfer te verhogen (*metacognitief*)

Doelen gericht op het kunnen omgaan met eigen specifieke kenmerken

- De leerling is zich ervan bewust dat de aandachts- en concentratieproblemen (mogelijk samenhangend met (vermoede) adhd) van invloed kunnen zijn op het leren lezen en spellen (*metacognitief)* en past strategieën toe om hier zo goed mogelijk mee om te gaan
- De leerling zet het abstractie- en begripsvermogen dat hij/zij heeft op basis van meer- of hoogbegaafdheid optimaal in bij het compenseren van de technische leesproblemen en spellingproblemen (*procedureel, metacognitief*)
- De leerling is zich ervan bewust dat hij/zij moeite heeft met uitzonderingen op spellingregels (vanwege zijn/haar (vermoede) autisme) en past zelf strategieën toe om dit te overwinnen (*procedureel, metacognitief*)

Literatuur

Brocatus, N. & Vermeersch, K. (2012). *Psycho-educatie bij dyslexie*. Garant: Antwerpen/Apeldoorn.

Ruijssenaars, A.J.J.M. (2001/2019). *Leerproblemen en leerstoornissen. Remedial teaching en behandeling. Hulpschema's voor opleiding en praktijk*. ORTHO Inleidingen, monografieën en leerboeken op het gebied van de orthopedagogiek. Lemniscaat, Rotterdam.

Steensel, R. van, Sande, L. van der, Bramer, W. & Arends, L. (2016). *Effecten van leesmotivatie-interventies. Uitkomsten van een meta-analyse. Reviewstudie in opdracht van het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek* Projectnummer 405-15-717.

Stichting Leerplanontwikkeling (SLO): Het jonge kind (doelen): https://www.slo.nl/thema/meer/jonge-kind/lexicon/doelen/